

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Мета роботи. У статті проаналізовано важливість рішення Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини у визнанні проблем збереження нематеріальної культурної спадщини на державному рівні. Визначено участь спільнот та організацій, які провадять створення, збереження та передачу такої спадщини. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні структурно-функціонального та порівняльного підходів щодо аналізу діяльності ЮНЕСКО й державних інститутів у галузі охорони нематеріальної культурної спадщини. **Наукова новизна** полягає в актуалізації питань щодо збереження елементів нематеріальної культурної спадщини в суспільстві та в плануванні культурної політики держави. **Висновки.** Законодавча база України з охорони нематеріальної культурної спадщини має бути створена й доведена до рівня міжнародної, з усім комплексом юридичних, адміністративних, фінансових, наукових, технічних та організаційних заходів, що будуть реалізовуватись як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, збереження, охорона, ЮНЕСКО, Конвенція.

Костюк Віта Вікторівна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Нематериальное культурное наследие Украины: проблема сохранения

Цель работы. В статье проанализированы важность деятельности Конвенции об охране нематериального культурного наследия в признании проблем сохранения нематериального культурного наследия на государственном уровне. Определены участие сообществ и организаций, которые занимаются созданием, сохранением и передачей такого наследия. **Методология** исследования заключается в применении структурно-функционального и сравнительного подходов к анализу деятельности ЮНЕСКО и государственных институтов в области охраны нематериального культурного наследия. **Научная новизна** заключается в актуализации вопросов сохранения элементов нематериального культурного наследия в обществе и в планировании культурной политики государства. **Выводы.** Законодательная база Украины по охране нематериального культурного наследия должна быть создана и доведена до уровня международной, со всем комплексом юридических, административных, финансовых, научных, технических и организационных мероприятий, которые будут реализовываться как на национальном, так и на международном уровнях.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, сохранение, охрана, ЮНЕСКО, Конвенция.

Kostiuk Vita, Graduate student of the National Academy of Cultural and Arts Management

Intangible cultural heritage of Ukraine: the problem of preservation

The purpose of the work. The article analyzes the importance of the Convention on the Protection of the Intangible Cultural Heritage in recognizing the problems of preservation of the intangible cultural heritage at the state level. The participation of communities and organizations involved in the creation, conservation and transfer of such an inheritance has been identified. **The methodology** of the study consists in application of structural-functional and comparative approaches to the analysis of the activities of UNESCO and state institutes in the field of the protection of the intangible cultural heritage. **The scientific novelty** lies in updating the issues of preservation of the elements of the intangible cultural heritage in society and planning the cultural policy of the state. **Conclusions.** The legislative framework of Ukraine for the protection of the intangible cultural heritage should be established and brought to the international level with a full range of legal, administrative, financial, scientific, technical and organizational measures that will be implemented both at the national and international levels.

Key words: intangible cultural heritage, preservation, protection, UNESCO, Convention.

Актуальність теми дослідження. Світова глобалізація охоплює всі сфери суспільного життя, зокрема й традиційну культуру, яка значно впливає на характер та напрям етнокультурних процесів в окремому суспільстві. Спостерігається тенденція уніфікації культурного простору: глобалізаційні загрози зумовлюють розмивання уявлень різних прошарків світової спільноти про власну ідентичність щодо етносу, нації.

Завдяки сприянню Конвенції держава отримує заохочення в складанні та оновленні надбань, які повинні включати всі елементи нематеріальної культурної спадщини в межах своєї території. При цьому відбувається оцінювання нематеріальної культурної спадщини на своїй території, зокрема й

спадщини, що перебуває під загрозою зникнення. Тому постає потреба у підвищенні обізнаності про складову традиційної культури, формуванні й оновленні інтересу до неї і, що важливо, в результаті чого відкриття такої вічно змінної форми «живої» спадщини в національному та міжнародному сенсі.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато країн стурбовані збереженням своєї спадщини, тому й ведуть велику організаційну, методичну й правову діяльність з її збереження. Вони долучились до цієї проблеми шляхом вирішення її на міжнародних форумах із напрацюванням міжнародних документів, зокрема Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року, яку ратифікувала й Україна [3].

У дослідженні Андрес Г.О. «Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина XX – початок XXI століття)» проведено аналіз вимог міжнародних урядових і неурядових організацій в галузі української пам'яткоохоронної практики, що визначилися після ратифікації Конвенції ЮНЕСКО й Ради Європи, які в цілому й створили фундамент для міжнародного співробітництва.

Баланюк Ю.С. у роботі «Політико-правові механізми формування і збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні» здійснено комплексне політологічне дослідження політико-правових механізмів формування й реалізації політики охорони культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні.

Аналізуючи культурну діяльність ЮНЕСКО, Шейко В.М. у статті «Міжнародний культурно-комунікативний обмін: формування правового поля та дефініцій» підкреслює, що розширення та зміцнення культурних обмінів забезпечують повніше взаємне ознайомлення з досягненнями в різних сферах культури, сприяють збагаченню різних культур при повазі самотності кожної з них, а також цінності культур інших народів, що в сукупності складають культурну спадщину всього людства.

Мета дослідження. Окреслити важливість сприяння ЮНЕСКО у визнанні на державному та глобальному рівнях проблем збереження нематеріальної культурної спадщини в усіх сферах людської життєдіяльності свого народу.

Завдання. Простежити значущість приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини; визначити участь спільнот, окремих груп та осіб, які створюють, зберігають та передають таку спадщину; порівняти результати державних програм з охорони нематеріальних активів культури.

Виклад основного матеріалу. Нематеріальна культурна спадщина відіграє важливу роль у повсюдному збереженні культурного розмаїття в період зростання глобалізації. Цінність такої спадщини слід сприймати не лише за ознаками культурного явища, а насамперед за багатством знань та навичок, які передаються через них від одного покоління до іншого. Підтриманню міжкультурного діалогу й взаємної поваги до самотніх способів життя сприяє розуміння культурного надбання різних спільнот. Нематеріальна культурна спадщина є специфічною для культури, тому не обмежує видів практики, в яких проявляється. Спільноти, які утримують практику нематеріальної спадщини, найкраще усвідомлені в її ідентифікації й захисті. Проте дослідники сприяють тому, щоб підтримувати колективи в процесі збору й запису даних про елементи нематеріальної культурної спадщини або передавати знання через більш формальні канали, такі, як освіта чи засоби масової інформації.

З метою збереження нематеріальної культурної спадщини нам потрібні різні заходи – від тих, які використовуються для збереження матеріальної культури, до специфічних, які дозволять нематеріальній спадщині залишатися «живою». Важливими складовими цього є шанобливе ставлення до культури, постійне практикування чи відтворення та поінформованість ширшої спільноти.

Колективи, які практикують ці традиції й звичаї всюди в світі мають свої власні системи для передачі знань і навичок; це, як правило, відбувається з вуст у уста, з рук у руки, а не за допомогою письмових текстів. Тому пріоритетним стає регулярне забезпечення діяльності творчих колективів і, відповідно, осіб, які несуть таку спадщину, адже без цього існує ризик зникнення деяких елементів нематеріальної культурної спадщини. Справді, лише спільними зусиллями можна гарантувати розвиток нематеріальної культури й управляти спадщиною, яка постійно змінюється. Зберегти таку «живу культуру» означає передати знання, навички й сенс, який вона несе. Ось чому у світових спільнотах збереження такої спадщини зосереджується на процесах, які беруть участь у передачі або зв'язку нематеріальної культурної спадщини між поколіннями.

Важливим рухом у цьому напрямку є посилення основних функцій нематеріальної культурної спадщини в суспільстві і сприяння її актуалізації в плануванні культурної політики. Зберіганням і розвитком надбання людства займається ЮНЕСКО у своїй програмі сектора культури.

Загалом сприяння культурному розмаїттю можна розглядати як один із пріоритетів ЮНЕСКО у сфері культури. Для того, щоб культурне розмаїття було продуктивним, за основу потрібно брати

взаємний інтерес людей, прийняття чужої культури, діалог і духовне взаємозбагачення. Таким чином, саме людські взаємовідносини - складова багатства й різноманіття культур. ЮНЕСКО, як єдина спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй з конкретними повноваженнями в галузі культури, працює над створенням умов для діалогу, заснованого на повазі загальних цінностей, і заохочує міжнародне співробітництво [7; 8].

Діяльність України в ЮНЕСКО розпочалася в 1954 році, коли наша держава на рівні з іншими країнами світу змогла брати участь у міжнародному культурному житті, а з часів незалежності почався новий період в розвитку відносин з ЮНЕСКО.

«Конвенції ЮНЕСКО в галузі культури були розроблені й прийняті відповідно до прохання держав-членів з розробки міжнародних стандартів, які могли б служити як основи для складання національної культурної політики й зміцнення співпраці між ними. Нормативні документи становлять собою набір інструментів, спрямованих на надання підтримки країнам-членам в їх зусиллях щодо збереження культурного розмаїття в світі в умовах постійно мінливого міжнародного становища. Їх ефективність заснована на впровадженні рішень ентузіазмі, прийнятих державами-членами для їх здійснення після ратифікації» [7].

Ухвалення у 2003 році Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини стало важливим етапом у розвитку міжнародної політики у сфері заохочення культурного розмаїття. Ця Конвенція є доповненням до міжнародного документа у сфері культурної спадщини - Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. У Конвенції, ст. 2, подано визначення: «...нематеріальна культурна спадщина означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини» [3].

На національному рівні Конвенція закликає до охорони нематеріальної культурної спадщини на території будь-якої держави. Кожній державі слід ідентифікувати та визначити таку спадщину за участю спільнот, груп та відповідних неурядових організацій. Держави повинні розробити й регулярно оновлювати надбання нематеріальної культурної спадщини. Конвенція також пропонує низку заходів, що оберігають такі надбання, а також заходи, спрямовані на підвищення обізнаності, нарощування потенціалу та заохочення освітніх заходів у сфері нематеріальної культурної спадщини.

Перспективи визначені, і наступним кроком мала б стати розробка та затвердження регіональних і загальнодержавної програм, проте ситуація виглядає дещо інакше. Зокрема, у Законі України «Про культуру» лише побіжно згадано поняття «нематеріальна культурна спадщина» - «звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самобутності та наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини». Додано, що «законодавство України про культуру регулює діяльність у сфері нематеріальної культурної спадщини, в тому числі народної культури (фольклор, традиції, звичаї та обряди тощо); охорони національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини; іншу діяльність, основною метою якої є створення, збереження, розповсюдження й використання культурних цінностей, культурної спадщини та культурних благ» [5]. Отже, попереду велика різнопланова робота у спільнот, організацій, уряду України тощо.

Відомо, що Конвенція 2003 року передбачає складання, оновлення та публікацію Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, головне призначення якого - забезпечення більшої наочності спадщини та сприяння усвідомленню її важливості світовою спільнотою. Список складає, оновлює та публікує Міжурядовий комітет з урахуванням пропозицій держав-учасників. На основі переліків нематеріальної культурної спадщини, які надають держави, в межах міжнародної охорони Комітет складає Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства (є ілюстративним і забезпечує наочність спадщини) та Список нематеріальної культурної спадщини, яка потребує нагальної охорони (складається з метою вживання невідкладних заходів). На основі пропозицій від держав і відповідно до розроблених критеріїв Комітет здійснює періодичний відбір та сприяє здійсненню національних, субрегіональних чи регіональних програм, проектів та заходів з охорони спадщини [6,14-15].

Поняття комплексної охорони можна вважати одними з найбільших досягнень у стратегії охорони європейської спадщини. Комплексна охорона повинна впроваджуватися в політику країн-членів через технічне співробітництво, консультаційні програми, можливу фінансову підтримку. Потрібно залучати відповідних фахівців для розробки стратегії охорони, прогнозування загроз.

Вимоги щодо охорони культурної спадщини на європейському рівні, повинні аналізуватися, починаючи з наукових досліджень. Необхідно вивчити й проаналізувати набутий європейський досвід і, можливо, переглянути й адаптувати національні принципи охорони культурної спадщини.

Візьмемо до прикладу Грузію, яка також ратифікувала Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО у 2008 році. На сьогодні до списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО внесений грузинський поліфонічний спів як шедевр нерукотворної, вербальної культури світового значення (2001 р.); грузинський традиційний метод приготування вина в глиняному глечичку «квеврі» (2014 р.); грузинська національна боротьба (2014 р.); три види грузинського алфавіту (писемності) (2016 р.); традиційне грузинське застілья/культура трапези (картулі супра) (2017 р.). Перебуваючи в схожих умовах, Україна включила до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО два елементи: Петриківський розпис (2013 р.) та козацькі пісні Дніпропетровщини (2016 р.). Це за умови, де в обох державах ще не вироблена законодавча підтримка щодо нематеріальної культурної спадщини. Оскільки за таких обставин в країні може не бути достатньої кількості фінансування з боку держави, то, за прикладом Грузії, варто звертатися до приватних фондів або шукати партнерів. Такі рішення є вигідними, адже таким чином підвищується професійний рівень учасників проєктів, а дослідницькі процеси збагачують Грузію новими ідеями й цілями, що дає можливість працювати далі. Це лише один зі способів, який може використати Україна в сьогоденних умовах.

Варто відзначити, що роботу зі збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України з 2015 року здійснює Український центр культурних досліджень, що забезпечує науково-методичну реалізацію Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини.

Важливим є й те, що завершено громадське обговорення проєкту Закону України “Про нематеріальну культурну спадщину”. Законопроект готується для внесення на розгляд Уряду та Верховної Ради України [4].

Сподівемося, що після набуття чинності цього закону в українському суспільстві стане помітнішим інтерес до осмислення минулого народу, активізується рух за збереження й дослідження нематеріальної культурної спадщини.

Наукова новизна. Аналізуючи стан та перспективи процесів налагодження співпраці в галузях культури та комунікацій, очевидно, що ЮНЕСКО в останні десятиліття зробила вагомий внесок у формування законодавчого поля у сфері культурної спадщини. Звідси обов’язки України, як держави-учасниці Конвенції 2003 року, у визначенні та створенні компетентних органів та законодавчої бази з охорони нематеріальної культурної спадщини, а також заходи, які необхідно організувати й успішно реалізувати для збереження культурного надбання.

Висновки. Як і культура в цілому, так і нематеріальна спадщина постійно змінюється й розвивається, що збагачує кожне нове покоління. Якщо таку спадщина не зберегти, вона ризикує втратити себе назавжди або залишитися тільки як практика минулого. Збереження нематеріальної спадщини й передача її майбутнім поколінням не лише зміцнює її існування, а й дозволяє адаптувати при новому досягненні.

Для успішного збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини, для функціонування системи її охорони необхідна спланована політика, направлена на підвищення вагомості нематеріальної культурної спадщини в суспільстві: розробка комплексної державної програми з виявлення, ідентифікації, документування, дослідження культурної спадщини; на основі сучасних засобів збирання та поширення інформації в повному обсязі створення Національного реєстру елементів нематеріальної культурної спадщини. Враховуючи складність репрезентації нематеріальної спадщини, необхідно розробити нові ефективні засоби залучення суспільства до духовної спадщини людства. Застосування електронних ресурсів може допомогти досягти найбільш цілісного показу елементів нематеріальної культурної спадщини. Важливими є також підтримка закладів, які провадять документацію нематеріальної культурної спадщини (музеїв, бібліотек, архівів), носіїв локальних живих традицій та створення нових осередків культури.

Література

1. Андрус Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина XX - початок XXI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 26.00.05 / НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. К. 2009. 20 с.
2. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування і збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 2016. 20 с.

3. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини: ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ від 17.10.2003. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/page (дата звернення: 28.05.2018)
4. Нова культурна політика / Музейний простір. Музеї України: веб-сайт. URL: <http://prostir.museum.ua/post/36522> (дата звернення: 29.05.2018).
5. Про культуру: Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI// URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 29.05.2018).
6. Шейко В. М. Міжнародний культурно-комунікативний обмін: формування правового поля та дефініцій. Культура України: зб. наук. пр. М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. 2011. Вип. 35. С. 4-19.
7. UNESCO / Culture / Intangible Heritage: веб-сайт. URL: <https://ich.unesco.org/en/> (дата звернення: 20.05.2018).
8. UNESCO / Culture / Intangible Heritage / Safeguarding / Ethics and ICH: веб-сайт. URL: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866> (дата звернення: 20.05.2018).

References

1. Andres, G. O. (2009). Protection of the cultural heritage of Ukraine in the context of world integration processes (the second half of XX - the beginning of the XXI century). Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Center for the Study of Memory [in Ukrainian].
2. Balanyuk, Yu.S. (2016). Political-legal mechanisms of formation and preservation of objects of immovable cultural heritage of UNESCO in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University[in Ukrainian].
3. Convention on the Protection of the Intangible Cultural Heritage: YuNESKO; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/page [in Ukrainian].
4. New cultural policy: Muzeinyi prostir. Muzei Ukrainy. Retrieved from <http://prostir.museum.ua/post/36522> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on Culture activity from December 14 2010, № 2778-VI]. (2010). Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 24, pp. 168 [in Ukrainian].
6. Shaiko, V. M. (2011). International cultural and communicative exchange: the formation of a legal field and definitions. Kultura Ukrainy: zb. nauk. pr. / M-vo kultury Ukrainy, Kharkiv. derzh. akad. Kultury, issue 35, 4-19 [in Ukrainian].
7. UNESCO / Culture / Intangible Heritage: Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/> [in Ukrainian].
8. UNESCO / Culture / Intangible Heritage / Safeguarding / Ethics and ICH: Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.06.2018 р.